

Никола Вујичић*

ПРОШИРЕНА ПРАВА И ПОГОДНОСТИ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА У КПЗ СРЕМСКА МИТРОВИЦА

Проширена права и погодности осуђеној представљају напору за осуђеној који се посебно добро влада, залаже и остварује најредак у донећом програму осуђувања, те су у том смислу незаобилазна категорија у модерним извршним кривичним законодавствима. Након уводних – теоријских аспеката и указивања на значај привилегија у осуђувању с осуђеним лицима, у раду је даћ осврћ на законодавни оквир у Републици Србији, пре свега у смислу одредаба Закона о извршењу кривичних санкција и Правилника о пребману, програму осуђувања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица. Централни део рада, посвећен је истраживању које је аутор сproveо у КПЗ Сремска Митровица на узорку од 200 осуђеника који су у периоду од 2016. до 2018. године осуђени из уставне по основу редовној истрајка казне (N=100), односно условној осуђувања (N=100). Почетна хипотеза је да она лица која остварују најредак у пребману и која користе погодности ванзаводској карактера, у статистички значајном броју чеће добијају условни осуђувања као највећу привилегију за осуђене који се налазе на извршењу казне зајвора, што би требало да буде потврда успеха примененој програма осуђувања. У другом делу истраживања, извршена је квалитативна анализа на основу извештаја о осуђеним лицима, али и интервјуа који су вођени са затворенима у пребману, с циљем сагледавања начина додељивања и примене проширених права и погодности, те приоритетних проблема с којима се осуђеници суочавају у раду. Закључним разматрањима, посвећен је последњи део рада.

Кључне речи: *Проширена права и погодности. – Пребман. – Истраживање. – КПЗ Сремска Митровица. – Република Србија.*

* Аутор је истраживач приправник на Институту за криминолошка и социолошка истраживања и студент докторских студија на Правном факултету универзитета у Београду, nikola.vujicic.law@gmail.com

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Право извршења кривичних санкција, уз материјално и кривично процесно право, представља једну од три основне димензије кривичног права.¹ Иако је пажња опште јавности обично усмерена на казнену политику судова, односно пре свега примену норми материјалног кривичног права и сам кривични поступак, у сваком тренутку је неопходно имати у виду значај поступка извршења, будући да кривичне санкције, а пре свега казна која представља најважнију кривичну санкцију, не могу бити саме себи сврха. Актуелност ове проблематике, нарочито је видљива у погледу извршења казне затвора, која и даље представља стуб система кривичних санкција, при чему њен значај не произлази из њене честе примене, већ из тога што се пре свега од забрањене казне затвора очекује да има генерално превентивно дејство и што неке друге санкције не би могле постојати без ње.²

Уколико се посматрају билтени, односно евиденције о криминалитету, може се закључити да прописана казна у односу на одређени број лица нема превентивни утицај. У односу на таква лица, очекује се да казна има специјално превентивно дејство. Дефинишући *сврху кажњавања*, Кривични законик³ полази од наведеног становишта, при чему је *сврха извршења казне затвора* детаљније регулисана одредбом чл. 43 Закона о извршењу кривичних санкција,⁴ којом је прописано да је сврха извршења казне затвора да осуђени током извршења казне, применом одговарајућих програма поступања, усвоји друштвено прихватљиве вредности с циљем лакшег укључивања у услове живота после извршења казне како убудуће не би чинио кривична дела.

Питање поступања с лицима лишеним слободе, с аспекта права и погодности осуђених лица, није новијег датума, односно одређени елементи који су и данас опште прихваћени, постепено су увођени кроз различите моделе затварања.⁵ Ипак, широк спектар погодности,⁶ уз институт условног отпу-

1 Ђорђе Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2018, 21.

2 Зоран Стојановић, *Кривично право (ојшћи део)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, 285.

3 Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/15 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16 (у *наставку*: КЗ).

4 Закон о извршењу кривичних санкција, *Службени гласник РС*, бр. 55/14 (у *наставку*: ЗИКС).

5 Не треба испустити из вида да је стање у првим казнионицама било изразито лоше, будући да у њима нису поштована ни одређена основна људска права, док се третману осуђених лица готово и није придавао било какав значај, осим уколико није реч о дисциплинском кажњавању. О овој проблематици, вид. Џон Хауард, *Сћање у затворима*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015.

6 Аутор с намером на овом месту наводи „погодности“, а не „проширена права и погодности“, будући да се приклања становишту које „право“ и „погодност“ не посматра као синониме, већ као различите појмове. Иако ЗИКС из 2014. говори о „проширеним правима и погодностима“, што је термилошки исправније решење од ранијег решења где се говорило о „посебним правима осуђеног“, смисао саме одредбе, али пре свега теме којом се аутор бави је у награди, односно погодности која под одређеним условима може бити додељена осуђеном лицу. О овој термилошкој дилеми, вид. више у: Ђорђе Игњатовић,

та, представља својеврсну награду за лице које поступа у складу с правилима третмана, при чему овакав вид награђивања почива на идеји поправљања учиниоца, односно његовој припреми за живот након извршења казне затвора.⁷ Стављање у изглед учиниоцу да ће бити награђен, уколико буде поштовао прописани програм поступања, који се пре свега огледа у испуњењу индивидуалних циљева у погледу залагања на раду и доброг владања, може на посредан или непосредан начин да доведе до смањења степена призонизације,⁸ али и до умањења депривација.⁹ Данас је готово неспорно да би, изузев лишавања слободе, свака друга депривација требало да буде ограничена у оној мери која је довољна за успешну примену третмана.¹⁰

Иако је данас гарантован широк спектар права и погодности која имају осуђена лица, последњих година су уочени проблеми на плану извршења, будући да су казнионице пренасељене, а увећање броја заводске популације не прати адекватно увећање броја запослених у третману. Из наведеног разлога, поједини аутори сугеришу да се стање у затворима не може разумети без знања о структури запослених, односно броју стручњака који раде са осуђеницима,¹¹ при чему запослени (нарочито стражари) имају важну улогу у обликовању културе унутар завода.¹² *Crawley* истиче да се о животу унутар завода махом расправља у ситуацијама када дође до нереди, а да је од већег теоријског значаја разумети емоционални живот током редовног тока ствари. Она наводи да је потребно разумети емоционална стања не само затвореника, већ и запослених.¹³ С друге стране, *Carvalho & Chamberlen* указују да је неопходно управљати емоцијама, будући да запослени унутар завода у старту

„Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије“, *Crimen* 2/10, Београд 2010, 168–201.

- 7 Питање оправданости идеје ресоцијализације није неспорно, штавише, оно је често у науци и пракси оспоравано. Ипак, актуелно стање ствари у области ресоцијализације преступника у западним земљама карактерише успон нових, конкурентних парадигми у концепирању третману. Другим речима, данас се покушава дати одговор на питање: шта, на кога и у каквим околностима делује? Више у: Биљана Симеуновић-Патић, „Савремени концептуални оквири и ефикасност третмана преступника“, *Казнена реакција у Србији IV geo* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2014, 192.
- 8 О призонизацији, вид. Donald Clemmer, „Призонизација“, *Теорије у криминологији* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, 516–519.
- 9 Gresham Sykes је пре више од пола века истакао основне патње (депривације) с којима се суочавају лица која се налазе у казнено-поправним установама, попут лишавања слободе, лишавања добара и услуга, лишавања хетеросексуалних односа, губитка аутономије и лишавања осећања сигурности. Вид. Gresham Sykes, „Муке затвореника“, *Теорије у криминологији* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, 520–527.
- 10 Eric Maes, From Prison Sentence to Deprivation of Liberty – A Brief History of Two Centuries of Legal Regulation of the Belgian Prison Regime (1795–2006), *European Journal Of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 20/12, 81–82.
- 11 Berit Johnsen *et al.* Exceptional Prison Conditions and the Quality of Prison Life: Prison Size and Prison Culture in Norwegian closed prisons, *European Journal of Criminology* 8(6)/11, 516.
- 12 Alison Liebling & Helen Arnold, *Prisons and Their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life*, Oxford University Press, New York 2004, 56.
- 13 Elaine M. Crawley, Emotion and Performance: Prison Officers and the Presentation of Self in Prisons, *Punishment & Society* 6(4)/04, London 2004, 411.

осећају и наглашавају солидарност према жртви, што ствара даљу стигму затвореника, која за последицу може имати неуспех у примени третмана. Овакву врсту односа називају „непријатељском солидарношћу“.¹⁴

Пренатрпаност завода је проблем с којим се суочава и наша земља, која за последицу директно има проблеме на плану извршења казне затвора¹⁵ и која намеће два основна питања: (1) да ли запослени у служби за третман, обуку и упошљавања, с обзиром на бројност осуђеника и недовољност стручних кадрова, могу ваљано обављати свој посао? и (2) да ли малобројни васпитачи могу радити на „поправљању“ осуђеника, што би требало да им је превасходни задатак, односно да ли имају времена, оспособљеност и мотивисаност да „опслуже“ увелико увећан број осуђених лица?¹⁶

Имајући у виду правила која су јасно постављена и проблеме на које се указује у научној јавности, циљ овог рада је да се укаже на примену проширених права и погодности у периоду од 2016. до 2018. године, у оквиру КПЗ Сремска Митровица, као установе с највећим бројем осуђених лица у Републици Србији. Поред квантитативне анализе података, који су прикупљени из личних листова осуђених лица, извршена је квалитативна анализа на основу извештаја о осуђеним лицима, али и интервјуа који су вођени са запосленима у третману, с циљем сагледавања начина додељивања и примене проширених права и погодности, те потенцијалних проблема с којима се васпитачи суочавају у раду.

2. ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР

Положај осуђених лица у систему кривичних санкција, регулисан је многобројним актима који су донети од стране међународне заједнице. Наведени акти, пре представљају опште норме, односно својеврсне стандарде, а свака земља која је ратификовала било који међународни документ, требало би да створи механизме, односно донесе прописе који ће омогућити примену правног стандарда у пракси. У овој области, од посебног су значаја Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима (*Мендела њ правила*) која су донета 2015. године под окриљем УН¹⁷, којим је прописано да поступање са лицима осуђеним на затвор или сличну меру има за циљ – колико то дужина казне дозвољава – да се по изласку из установе одреде за са правом усклађен и самосталан живот и да их учврсте у тој одлуци. Из тог разлога, како би се развио осећај одговорности и осигурало њихово интересовање и

14 Henrique Carvalho & Anastasia Chamberlen, Why Punishment Pleases: Punitive Feelings in a World of Hostile Solidarity, *Punishment & Society* 20(2)/18, London, 2018, 217.

15 Ђорђе Ђорђевић, Преоптерећеност затворских капацитета и могућа решења овог проблема, *Ревивија за криминологију и кривично њ право* 2–3/15, Београд 2015, 75.

16 Бранислава Кнежић, Осуђеници и особље у затворима: заробљени законом и могућностима, *Ревивија за криминологију и кривично њ право* 1/11, Београд 2011, 72–73.

17 Овим правилима, претходила су Стандардна минимална правила о поступању са затвореницима, чија прва верзија је усвојена на Првом конгресу УН о спречавању криминалитета и поступању с преступницима, одржаном 1955. у Женеви. Ђ. Игњатовић (2018), 38.

сарадња у третману, у сваком заводу ће бити успостављен систем привилегија и различити методи поступања који одговарају различитим групама осуђеника.¹⁸

Питање привилегија у извршном кривичном законодавству Републике Србије, регулисано је одредбом чл. 129 ЗИКС, која носи назив „проширена права и погодности осуђеног“, а које су подељене у две групе, у зависности од чињенице да ли је реч о погодностима које се користе унутар завода, односно оним које осуђени користи изван завода. У том смислу, одредбом чл. 129, ст. 1 ЗИКС-а, прописане су следеће погодности: (1) проширено право на пријем пакета; (2) проширено право на број посета; (3) проширено право на круг лица која могу посетити осуђеног (даљи сродници, пријатељи и други); (4) проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете; (5) проширено право на пријем посета у посебним просторијама; (6) проширено право на пријем посета изван завода и (7) проширено право на погоднији смештај. Управник завода ове погодности може доделити осуђеном који се посебно добро влада и залаже и остварује напредак у донетом програму поступања. Под наведеним условима, управник завода може доделити и следеће погодности ванзаводског типа: (1) слободан излазак у град; (2) посету породици и сродницима о викенду и празницима; (3) наградно одсуство из завода до седам дана у току године и (4) коришћење годишњег одмора изван завода (чл. 129, ст. 2 ЗИКС-а). Из посебно оправданих разлога осуђеном може бити одобрен и ванредни излазак или одсуство из завода до седам дана (чл. 129, ст. 3 ЗИКС-а).¹⁹

Одлуке о додељивању / одузимању додељених погодности, управник завода доноси на образложен предлог стручног тима, у складу с прописом који уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених лица (чл. 129, ст. 3 ЗИКС-а). У том погледу, од великог значаја је и Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица (у наставку: Правилник).²⁰ Овим Правилником, између осталог, ближе су уређене категорије осуђеника (А1 – А2 / Б1 – Б2 / В1 – В2), третманска група и начин распоређивања осуђеника у отворено, полуотворено или затворено одељење. Правилник је важан из разлога што је њим ближе уређен начин и обим додељивања посебних права и погодности, те је у том смислу, управник завода везан овим правилима.

18 *Ibid.*, 50–51.

19 Истраживање које је спровео тим Института за криминолошка и социолошка истраживања, на узорку од 1.583 условно отпуштених лица, показало је да се као најчешћи разлози за ванредни излазак из завода јављују: *смрти лица са којим је осуђени живео у брачној, ванбрачној или каквој другој заједници животиа, пошом полајање исјитиа, уколико је осуђени у сјаијусу сјуденџиа ишд.* Вид. Никола Вујичић, Зоран Стевановић и Љепосава Илијић, *Примена инстџиуџиа условној ошјусџиа од сџиране судова у Рејублицџи Србији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Мисија ОЕБС у Србији, Београд 2017, 41.

20 Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, *Службени гласник РС*, бр. 66/15.

Отворено одељење. – У отворено одељење разврстава се осуђени с очуваним капацитетима за промену и ниским степеном ризика, при чему му се одређује категорија (група) А1 или А2, уколико то лице по особинама личности, врсти и тежини учињеног кривичног дела, ранијем начину живота и утврђеном програму поступања има очуване капацитете, низак степен ризика и од кога се очекује успешна реинтеграција у друштвену средину. Осуђеници разврстани у неку од ове две категорије, могу користити сва проширена права и погодности из чл. 129, ст. 1 и 2 ЗИКС-а. Једина разлика између ове две групе, огледа се у дужини трајања одсуства током посете породици и сродницима о викенду и празницима, као и дужини коришћења годишњег одмора изван завода.

Полуотворено одељење. – У полуотворено одељење разврстава се осуђени који има делимично очуване капацитете за промену и средњи степен ризика, при чему му се одређује категорија (група) Б1 или Б2, уколико то лице на основу особина личности, врсте и тежине учињеног кривичног дела, ранијег начина живота и утврђеног програма поступања, има делимично очуване капацитете и средњи степен ризика. Слично као и осуђена лица која се налазе у отвореном одељењу, и они који су распоређени у полуотворено одељење, могу користити сва проширена права и погодности из чл. 129, ст. 1 и 2 ЗИКС-а, с тим што су она ужег обима, у смислу могућности добијања сваке конкретне (појединачне) погодности у току једног месеца / године, односно временског трајања одсуства из завода.

Затворено одељење. – У затворено одељење разврстава се осуђени од кога се очекује отежана адаптација на заводске услове, који представља опасност за осуђене или запослене, који има битно умањене капацитете за промену и висок степен ризика. У затворено одељење може бити разврстан и осуђени с ниским или средњим степеном ризика, ако се против њега води кривични поступак за кривично дело за које је забрањена казна затвора у трајању од три године или преко три године, ако му је изречена нова правноснажна казна затвора у трајању од три године или преко три године, ако издржава казну затвора у трајању од пет или више година или ако је на извршење казне приведен по потерници или спроведен из притвора. Овој врсти осуђеника, одређује се група В1 или В2, односно она група коју карактерише немогућност коришћења погодности изван завода, будући да такви осуђеници на основу особина личности, врсте и тежине учињеног кривичног дела, ранијег начина живота и утврђеног програма поступања, имају отежану адаптацију на заводске услове, а представљају опасност за осуђене или запослене, имају битно умањене капацитете за промену и висок степен ризика. Другим речима, ова категорија осуђеника може користити само погодности из чл. 129, ст. ЗИКС-а (изузев оне из тачке б – проширено право на пријем посета изван завода).²¹

21 Никола Вујичић, „Утицај третмана на доношење одлуке суда о условном отпусту“, *Зборник Института за криминологику и социолошку истраживања* 3/17, Београд 2017, 99–100.

3. ПРИМЕНА ПРОШИРЕНИХ ПРАВА И ПОГОДНОСТИ У КПЗ СРЕМСКА МИТРОВИЦА

У овом делу рада, приказани су резултати истраживања које је спроведено у оквиру Казнено-поправног завода у Сремској Митровици, с циљем да се сагледа примена проширених права и погодности предвиђених одредбама ЗИКС-а, у периоду од 2016. до 2018. године. Ова установа представља највећу казнено-поправну установу општег типа у Републици Србији, са затвореним, полуотвореним и отвореним одељењем, из ког разлога осуђена лица, у зависности од успеха третмана, имају могућност коришћења најширег спектра проширених права и погодности. Проблеми на које се указује у теорији и пракси, а који се тичу пренасељености затвора, приметни су и у КПЗ Сремска Митровици, при чему пораст популације не прати сразмерно увећање броја запослених у служби за третман.

Полазећи од горенаведених теоријских објашњења, те законодавног оквира, аутор полази од почетне хипотезе да они учиниоци који остварују напредак у третману и који користе погодности ванзаводског карактера, у статистички значајном броју чешће добијају условни отпуст као највећу привилегију за осуђене који се налазе на извршењу казне затвора, што би требало да буде потврда успеха примењеног програма поступања.

3.1. Методолошке напомене

3.1.1. Узорак

Узорком је обухваћено 200 испитаника који су у периоду од 2016. до 2018. године отпуштени из КПЗ Сремска Митровица по основу редовног истека казне ($N=100$), односно условног отпуста ($N=100$) што представља нешто више од 10% свих осуђених лица који су у посматраном периоду отпуштени из наведене установе по било ком од законом предвиђених основа. Испитаници су бирани поступком рандомизације, применом програма *random.org*.

3.1.2. Инструменти, мере и обрада података

Подаци о испитаницима су преузети из личних листова – досијеа осуђених лица, при чему се регистроване следеће варијабле:

- *Година рођења*. Старост мерена егзактном годином рођења испитаника.
- *Држављанство*. Категоричка варијабла, која дели испитаника у групе: 1 – држављани Републике Србије и 2 – страни држављани.
- *Пребивалиште (територијална дистрибуција)*. Категоричка варијабла, која дели испитаника у пет група: 1 – Север: Војводина, 2 – Север: град Београд, 3 – Југ: регион Шумадије и западне Србије, 4 – Југ: регион јужне и источне Србије и 5 – АП Косово.

- *Образовање*. Квалитативна варијабла са 5 нивоа: 1 – без школе, 2 – непотпуна основна школа, 3 – основна школа, 4 – средња школа и 5 – завршена виша школа / факултет.
- *Кривично дело*. Оригинална варијабла, има 34 категорије које представљају егзактни тип дела због ког је испитаник издржавао казну затвора.
- *Тий кривичној дела*. Бинарна варијабла, са 0 су кодирана кривична дела без, а са 1 кривична дела са елементима насиља.
- *Дужина казне зајворора*. Варијабла која представља егзактан податак о дужини трајања казне затвора, исказано у месецима.
- *Ранија осуђиваносиј*. Егзактан број правноснажних пресуда, које је испитаник имао, не рачунајући пресуду због које је издржавао последњу казну затвора.
- *Одељење у ком се испитаник налазио у иренуику оийусија*. Категоричка варијабла са 3 нивоа: 1 – отворено одељење, 2 – полуотворено одељење и 3 – затворено одељење.
- *Трейманска ируја којој је испитаник иријадао у иренуику оийусија*. Категоричка варијабла са 6 нивоа: 1 – А1, 2 – А2, 3 – Б1, 4 – Б2, 5 – В1 и 6 – В2.
- *Сийен ризика ирема иоследној евалуацији*. Категоричка варијабла са 4 нивоа: 1 – низак степен ризика, 2 – средњи степен ризика, 3 – висок степен ризика и 4 – веома висок степен ризика.
- *Проширена ирава и иоодносии*. Категоричка варијабла има 12 категорија којом су обухваћене све погодности предвиђене чл. 129 ЗИКС. Да би била коришћена за проверу хипотезе (*хи квадрати шестии*) ова варијабла је бинаризована: са 0 су кодирани испитаници који су користили само погодности унутар завода, док су са 1 кодирани они који су користили и ванзаводске погодности.
- *Оснoв оийусија*. Категоричка варијабла / 2 нивоа: 1 – редован истек и 2 условни отпуст.

Обрада прикупљених података састојала се првенствено у скоровању и уношењу у базу програма *IBM SPSS statistic vers. 19*, при чему су дескриптивном статистиком вршена поређења и укрштања посматраних варијабли истраживања. При обради података, коришћене су следеће методе дескриптивне статистике: фреквенције, проценти, аритметичке средине, стандардне девијације и друге статистичке методе.

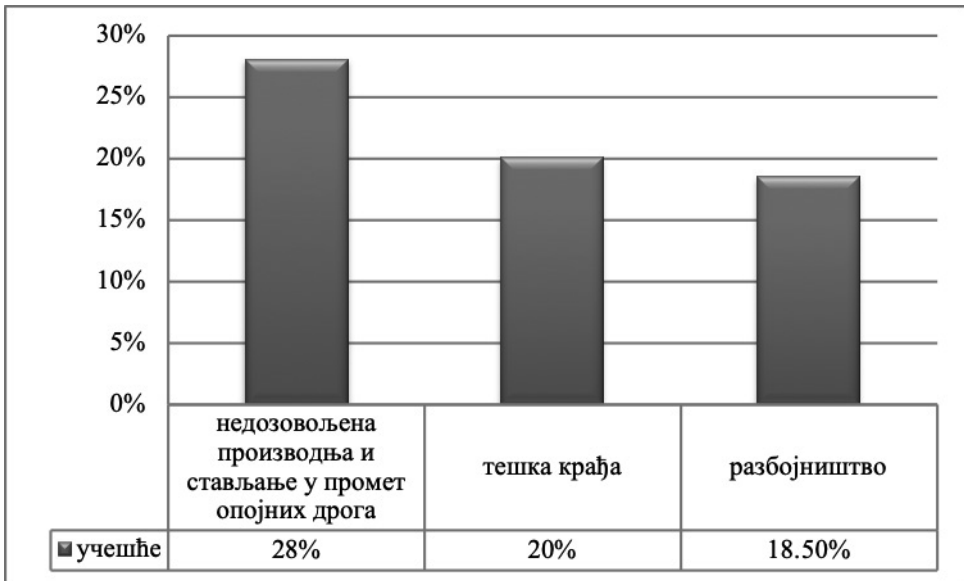
3.2. Резултати истраживања

Дескриптивна статистика. – Просечан испитаник је рођен 1979. године, при чему се распон узраста креће од 1951. до 1996. годишта. Сви испитаници у узорку су мушког пола и држављани Републике Србије. Територијална дистрибуција је сагледана у складу са систематиком коју примењује Републички завод за статистику, који прави разлику између следећих статистичких једи-

ница: север (обухвата град Београд и Војводину) јуј (с једне стране обухвата Шумадију и западну Србију, а с друге јужну и источну Србију) и АП Косово. У складу с изнетом систематизацијом, највећи број испитаника (73.5%) има пребивалиште у неком од места која припадају статистичкој јединици север – Војводина, потом јединици север – град Београд (20.5%), док је присуство испитаника из осталих статистичких јединица незнатно – укупно 6%. Ово је било очекивано, имајући у виду да се у установу у којој је вршено истраживање на издржавање казне најчешће упућују лица чије је место пребивалишта у статистичкој јединици север. Када је реч о образовању, највећи број лица има завршену средњу школу (60.5%), потом непотпуну основну (19.5%), односно основну школу (14%). Незнатно је учешће лица с високим образовањем (3.5%) као и лица без образовања (1.5%).

3.2.1. Подаци о кривичном делу, казни и ранијој осуђиваности

Најчешћа кривична дела у датом узорку су: неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога из чл. 246 КЗ-а (28%), тешка крађа из чл. 204 КЗ-а (20%) и разбојништво из чл. 206 КЗ-а (18.5%) што је приказано на Графикону 1. Поред наведених кривичних дела, у структури дела се налазе и: насиље у породици из чл. 194 КЗ-а (3.5%), убиство из чл. 113 КЗ-а, превара из чл. 208 КЗ-а, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја из чл. 348 КЗ-а, недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи из чл. 350 КЗ-а и злоупотреба службеног положаја из чл. 359 КЗ-а (по 2%).²²

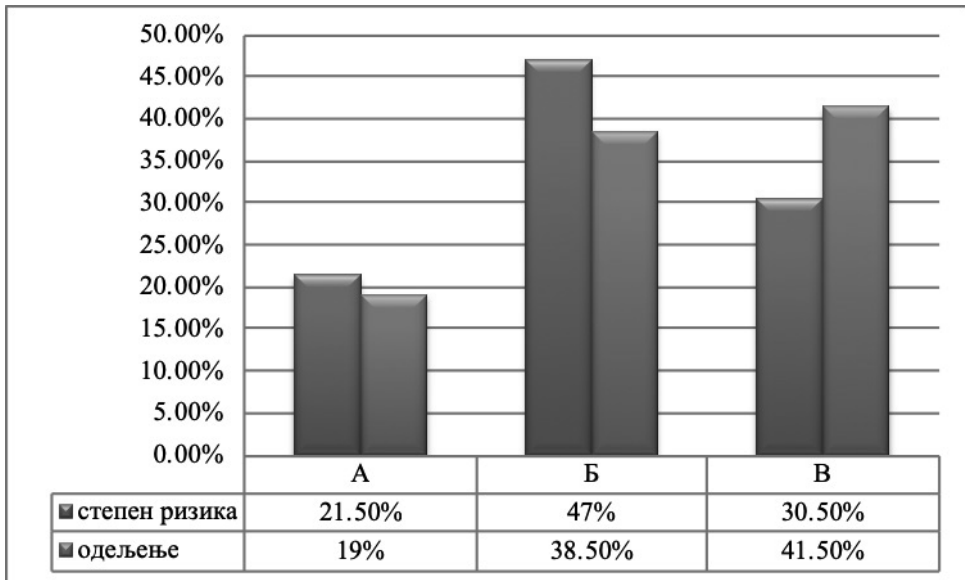
Графикон 1.
Структура најчешће извршених кривичних дела

22 Учешће осталих кривичних дела у укупној структури дела је незнатно, односно испод 1%.

Тий кривичної дела. – Сагледавањем свих кривичних дела кроз критеријум присуства, односно одсуства насиља приликом вршења дела, показано је да је у укупној структури више оних без елемената насиља – 65%. С друге стране, *йросечна дужина казне зайвора*, износила је 45.72 месеца (око 3 године и 9 месеци) уз забележен минимум од 3 месеца и максимум од 180 месеци, односно 15 година затвора. Највећи број испитаника се по први пут налазио у систему извршења (55.5%) док је просечан повратник (44.5%) раније правноснажно осуђиван три пута (*расйон се креће од једне до шеснаестй ранијих осуда*).

3.2.2. Трейман осуђених лица

Као што је раније наглашено, третман осуђених лица има суштинску улогу када је реч о примени проширених права и погодности, будући да управник завода одлуку о додељивању или одузимању додељених погодности доноси на образложени предлог стручног тима. У тренутку отпуста, највећи број испитаника био је распоређен у затворено одељење – 41.5%, потом у полуотворено – 38.5%, док их је најмање било у отвореном одељењу – 19%. Податак није био доступан за 1% испитаника. Одлука о распоређености одређеног лица у неку од наведених група, базира се пре свега на основу упитника за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног, који уједно представља основ за рад васпитача, али и основ даљих активности према осуђеном. Из наведеног разлога, прикупљени су и подаци о степену ризика за сваког испитаника и то према последње ревидираном упитнику, а истраживање је показало да је највећи број лица оцењен средњим степеном ризика (47%), потом неком од категорија високог степена ризика (30.5%) док је најмање њих подведено под категорију низак степен ризика (21.5%).

Графикон 2.

Однос йриядности испийтаника йрейманској йрупи (одељењу) и йроцењеној ризика

Као што се може видети на Графикону 2, напредак на упитнику за процену ризика, у пракси нужно не прати напредовање из једног одељења у друго, односно из третманске групе са ужим, у наредну групу која обезбеђује шири спектар права и погодности. Ова разлика, нарочито је уочљива уколико се сагледа однос затвореног и полуотвореног одељења. Наиме, 47% лица је оцењено средњим степеном ризика, што би подразумевало да могу бити распоређени у полуотворено одељење (третманске групе Б1 и Б2). У пракси, ова лица су остала распоређена у оквиру третманске групе В1, унутар затвореног одељења.

	проширена права и погодности заводског карактера						
врста	1	2	3	4	5	6	7
број	33.7%	16.1%	35.2%	4.5%	5.5%	53.8%	2%

Табела 1.

Коришћење проширених права и погодности из чл. 129, ст. 1 ЗИКС-а

Подаци приказани у Табели 1, показују да је најчешће коришћена погодност из чл. 129, ст. 1 ЗИКС-а она која је предвиђена у тачки б – проширено право на пријем посета изван завода (53.8%) која суштински и не представља погодност заводског карактера, иако ју је законодавац ту уврстио. Из наведеног разлога, може се сматрати да је у пракси најчешће додељивана заводска погодност проширено право на круг лица која могу посетити осуђеног, коју је користило 35.2% испитаника, док је најређе додељивана погодност из тачке 7 – проширено право на погоднији смештај, коју је добило свега 2% испитаника и то из здравствених разлога. Када је реч о погодностима из чл. 129, ст. 2 (вид. Табелу 2) најчешће је додељивана она која је предвиђена у тачки 2 – посета породици и сродницима о викенду и празницима, коју је користило 50.3% осуђених лица, при чему није занемарљив ни број лица којима је додељена погодност из тачке 4 – коришћење годишњег одмора изван завода (45.7%). Ванредни излазак или одсуство из завода до седам дана, као самосталну погодност из чл. 129, ст. 3 ЗИКС-а, користило је 6% осуђених лица.

	проширена права и погодности ванзаводског карактера			
врста	1	2	3	4
број	9.1%	50.3%	17.6%	45.7%

Табела 2.

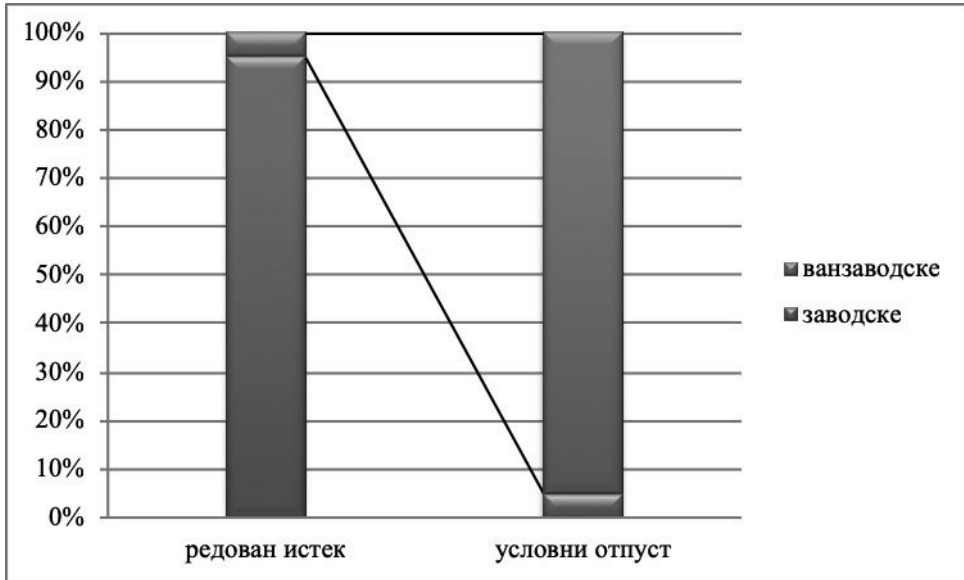
Коришћење проширених права и погодности из чл. 129, ст. 2 ЗИКС-а

3.2.3. Утицај коришћења ванзаводских погодности на условни ошлусти

Уколико се појединачна права и погодности групишу према врсти, приметно је да је 47.5% испитаника из узорка користило само оне заводског ка-

рактера, док је 52% испитаника користило и оне ванзаводског карактера. Проширена права и погодности није користило 0.5% испитаника.

Увидом у проценат осуђених лица којима је основ истека условни отпуст, утврђено је да је највећи број њих – 95% користило ванзаводске погодности, односно свега 5% је користило само погодности унутар завода. Обрнута је ситуација за лица која су напустила установу услед редовног истека казне, односно 95% испитаника је користило само погодности заводског карактера. Детаљан приказ, дат је на Графикаону 3.

Графикон 3.

Основ истека казне и врста коришћене погодности

Утицај коришћења ванзаводских погодности на доношење решења о условном отпусту, проверен је хи квадратом тестом, којим је утврђено да су они испитаници који су користили ванзаводске погодности у статистички значајном броју чеће добијали условни отпуст у односу на испитанике којима су додељиване искључиво погодности заводског карактера ($\chi^2(1, N = 200) = 147.17, p < .001$).

4. ПОСТУПАЊЕ СА ОСУЂЕНИМ ЛИЦИМА У ТОКУ ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА

Имајући у виду добијене податке, а посебно чињеницу да одређени број испитаника, иако средњег степена ризика, није напредовао из затвореног у полуотворено одељење, истраживање је накнадно проширено на анализу програма поступања са осуђеним лицима у току извршења казне затвора, с циљем да се сагледа начин на који се реализује програм поступања, те утврде

основни критеријуми на основу којих стручни тим предлаже напредовање у третману.

За разлику од претходног дела истраживања које је базирано пре свега на подацима квантитативног карактера, прикупљених из досијеа осуђеника, овај део истраживања је заснован на дубинским, полуструктурираним експертским интервјуима, при чему акценат није био стављен на величину узорка, колико на прецизно мапирање оних појединаца који могу да, на основу својих позиција и искустава у раду, дају најцелисходније информације у погледу предмета овог истраживања. У том смислу, интервјуи су обављени с начелником службе за третман и двоје реализатора третмана (*васпитача*).

По пријему у казнено-поправну установу, осуђени се у складу с одредбом чл. 74 ЗИКС-а упућује у пријемно одељење, где се упознаје личност осуђеног, утврђује степен ризика, капацитети за промену и индивидуалне потребе с циљем одређивања индивидуализованог програма поступања и његовог разврставања у затворено, полуотворено или отворено одељење, што се врши у складу с Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица (у наставку: Правилник). Основ за разврставање и поступање са осуђеним лицем је пре свега Упитник за процену ризика, при чему се разликују тзв. *мали упитник* (казна затвора до три и три године) и *велики упитник* (казна затвора преко три године). Запослени указују да се наведени упитници темеље на статистичком израчунавању јачине везе између појединих обележја и поврата, на основу чега се утврђује сет карактеристика које су најуже повезане с криминалним понашањем. Из тог разлога, они такође истичу да основни проблеми у накнадном напредовању проистичу управо из наведеног упитника, будући да су одређене категорије непроменљиве (*тежина извршене кривичне дела, ранија осуђиваност, услови становања осуђеног итд.*) и као такве не дају простора да се укупан скор на упитнику умањи, што би допринело лакшем напредовању осуђеног лица. Другим речима, динамички фактори (они који дозвољавају промену броја поена) заступљени су у мањој мери, при чему се у пракси умањење броја поена најчешће врши на основу промене става осуђеног према извршеном кривичном делу, односу према раду и запошљавању, понашању према другима и начину размишљања.

Васпитачи упознају осуђено лице с предвиђеним програмом поступања, те циљевима које је неопходно да испуни, али и погодностима које осуђено лице може остварити уколико тренутни индивидуални циљ поступања буде постигнут. У самом старту, без обзира на степен ризика, осуђеним лицима се не додељују проширена права и погодности. Успех у тренутно постављеном програму поступања, односно испуњење предвиђених циљева, основ је за напредак у третману, односно додељивање неке од законом предвиђених проширених права и погодности. Ипак, због пренасељености завода и недовољног броја васпитача, ревидирање упитника се углавном врши једном годишње. Проблеми могу настати у оној ситуацији када се изврши корекција упитника, приметан је напредак, али укупан скор показује да је конкретно

осуђено лице нпр. и даље у категорији високог степена ризика. Тада је напредак могуће остварити искључиво кроз додељивање одређених погодности (проширених права) заводског карактера, што се у пракси најчешће своди на додељивање проширеног права на пријем пакета и проширеног права на број посета. С друге стране, када је реч и осуђеницима који користе ванзаводске погодности, васпитачи истичу да се у пракси врше провере да ли долази до одређених злоупотреба. Тако, приликом додељивања погодности посета породици и сродницима о викенду и празницима, осуђено лице се упозорава да не сме конзумирати алкохол, односно да може бити извршена изненадна контрола његовог понашања током викенд одсуства, што у пракси значи примену алко-теста. Другим речима, осуђеном се ставља у изглед да може бити дисциплински кажњен, што за собом повлачи ревидирање упитника, назадовање у третману и одузимање додељених погодности. Код краткотрајних казни затвора (*до 6 месеци затвора*) према речима запослених, најчешће се не врши корекција упитника, односно програм поступања се углавном своди на програм који је одређен приликом примарне класификације осуђеног лица. Проблеми у раду с овом врстом осуђених лица углавном не постоје. Када је реч о оним осуђеним лицима која су оцењена средњим степеном ризика, а нису распоређена у полуотворено одељење, запослени наводе да је ту реч најчешће о оним ситуацијама да програм поступања није мењан, будући да је веома мало времена остало до истека казне, те да је сврсисходније осуђеном дати друге видове подршке. Опет, постоје ситуације у којима друге службе, попут службе обезбеђења, из оправданих разлога не дају позитивно мишљење за премештај у полуотворено одељење.

Поред радне ангажованости, доброг владања и понашања у складу с предвиђеним програмом поступања, од посебног значаја за додељивање погодности, али и давања позитивног мишљења поводом поднете молбе за условни отпуст, јесу и посебне обуке којима се осуђена лица оспособљавају за одређене видове заната, при чему би добијени сертификати требало да им омогуће лакши проналазак посла по истеку казне затвора. Уз стручна усавршавања, одређени затвореници пролазе иновативне обуке за контролу беса. На самом крају, запослени истичу да се приликом отпуштања осуђеног лица сачињава *Прейорука о њосиујању њо окончању казне затвора: њрви кораци на слободи*, али и поред тога сматрају да постоје проблеми у погледу постпеналног прихвата.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У савременим законодавствима, проширена права и погодности (привилегије) јесу гарантована могућност за ону категорију осуђених лица која поступају у складу с правилима третмана. Ова материја у Републици Србији је детаљно регулисана одредбама Закона о извршењу кривичних санкција и Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица. Када је реч о њиховој примени, проблеми нису

самосталне природе, већ су углавном везани за следеће: *прво*, проблем пренасељености завода и недовољног броја лица запослених у третману; *друго*, проблем примене Упитника за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног и *треће*, проблем личности осуђеника, од чијег понашања најпре зависи да ли ће проширена права и погодности бити додељиване или не. Изузев последњег критеријума, који је чисто субјективне природе, прва два су објективна и представљају проблеме који се једино могу решити системским путем – изградњом нових казнено-поправних установа, проширењем капацитета постојећих, прилагођавањем упитника нашем правном систему и сл.

Када је реч о КПЗ у Сремској Митровици, на узорку од 200 испитаника показано је да су у периоду од 2016. до 2018. године најчешће додељиване заводске погодности: проширено право на круг лица која могу посетити осуђеног (35.2%) и проширено право на пријем пакета (33.7%). Међу ванзаводским погодностима, најчешће су: проширено право на пријем посета изван завода (53.8%), посета породици и сродницима о викенду и празницима (50.3%) и коришћење годишњег одмора изван завода (45.7%). Почетна хипотеза је потврђена *хи квадрант шестом*, којим је показано да осуђеници који су користили ванзаводске погодности у статистички значајнијем броју чешће добијају условни отпуст од оних лица која нису користила погодности, односно којима су додељиване само погодности заводског карактера из чл. 129, ст. 1 ЗИКС-а. Процентуално посматрано, 95% условно отпуштених лица је користило ванзаводске погодности, што је и било очекивано, нарочито ако се имају у виду резултати досадашњих истраживања.

Квалитативном анализом, уочено је да су васпитачи у третману посвећени раду са осуђеним лицима, при чему је као основни проблем у брзини напредовања у третману, те додељивању проширених права и погодности, нарочито оних категорија лица који су у старту означени високим степеном ризика, наведен Упитник за процену ризика, који се највећим својим делом базира на прошлости, односно непроменљивим категоријама из живота осуђеног лица. Суштински проблеми у раду са самим осуђеницима нису наглашени. Међутим, недовољна посвећеност лицима осуђеним на краткотрајне казне затвора, иако је изван кривице запослених, могла би се окарактерисати као мањкавост у раду васпитача у овој установи, при чему је на крају потребно нагласити да би прописане стандарде требало да прате и одговарајуће могућности за њихову примену у пракси.

PRIVILEGES OF SENTENCED PERSONS IN THE PCI SREMSKA MITROVICA

Summary

The paper analyzes the privileges granted to convicted persons based on the Law on the Execution of Criminal Sanctions. A survey conducted by the author at the PCI Sremska Mitrovica on a sample of 200 respondents who were released from prison in the period from 2016 to 2018 based on the regular sentence (N = 100) or conditional release (N = 100), showed the following: the most frequently assigned institutional privileges are: extended right to a circle of persons who can visit the convict (35.2%) and extended the right to receive packages (33.7%); among the privileges that are used outside of the prison, the most frequent are: extended right to receive visits outside the institution (53.8%), visits to family and relatives on weekends and holidays (50.3%) and use of annual leave outside the penitentiary institution (45.7%). The initial hypothesis was confirmed by a chi-squared test, which showed that convicts who used privileges outside prison in a statistically significant number more often receive conditional release than those who did not use the benefits, or to whom only use privileges within the prison. A qualitative analysis carried out on the basis of interviews conducted with employees in the treatment showed that the biggest problem in granting privileges is the Questionnaire on the risk assessment of the convicted person. In addition to this problem, there are problems in the overcrowding of prisons and insufficient number of employed educators.

Key words: *Privileges. – Treatment. – Research. – PCI Sremska Mitrovica. – Serbia.*